

Cornelis Springer (1817-1891)

Frits Schmidt

Cornelis Springer werd in 1817 in Amsterdam geboren en stierf op 74-jarige leeftijd in Hilversum. Zijn grote bekendheid heeft hij vooral te danken aan zijn stadsgezichten. Daarbij beheerste hij de kunst van het perspectivisch tekenen tot in de finesses. Minder nauw nam hij het met de weergave van de historische werkelijkheid. In zijn atelier componeerde hij er lustig op los. Zeker in de beginperiode. Dat leverde wel mooie taferelen op maar in topografisch opzicht viel er wel wat op af te dingen. Later nam hij meer afstand van deze geromantiseerde manier van weergeven en kwamen zijn werken meer overeen met de realiteit. In dat opzicht was hij in zijn genre vernieuwend bezig.

Toch was ook Springer een kind van zijn tijd. Net als zijn tijdgenoten was hij vatbaar voor het overheersend 'Vaderlands Gevoel', de Gouden Eeuw. Tafereeltjes uit die periode waren bij het publiek geliefd. Springer was commercieel genoeg om aan die vraag tegemoet te komen. Hij verstond echter ook de kunst zich helemaal in die periode onder te dompelen. Dat de zeventiende eeuw eveneens door hem geïdealiseerd werd, is van zijn schilderijen af te zien. De rauwe werkelijkheid van die tijd, het harde bestaan werd daarbij

verzacht weergegeven.

Hij was één van de best betaalde en meest gevraagde schilders van zijn tijd. Zijn populariteit nam zelfs zodanige vormen aan dat opdrachtgevers op de duur genoeg dienden te nemen met een wachttijd van twee jaar. Gelukkig voor hen was Cornelis een productieve kunstenaar. In totaal maakte hij 650 schilderijen en aquarellen. Ongeveer 20 per jaar dus. Ze waren wel prijzig. Bedragen van 500 tot 1.000 gulden per stuk waren geen uitzondering. Hij had dan ook een goed inkomen. In 1859 bedroeg dat iets meer dan 4.000 gulden. Relatief gezien ontstonden de meeste van zijn werken in de periode 1861-1865; de periode waarin hij alle van de aan Hasselt te linken schilderijen en aquarellen vervaardigde. In die jaren maakte hij er 103. Zeker negen procent hiervan heeft Hasselt als onderwerp.¹ In 1857 werd hij blind aan één oog. Om te voorkomen dat men hierdoor vraagtekens zou plaatsen bij de kwaliteit van zijn werk, hield hij zijn handicap angstvallig geheim.

Een eerste inventarisatie

Cornelis Springer heeft in Hasselt op een zestal plekken tekeningen gemaakt. Dat leidde uiteindelijk tot de volgende productie:

	Schetsen	Krijt	Aquarellen	Schilderijen
Nieuwstraat	1	1		2
Klooster		1	3	3
Gracht	1	1	1	1
Haven		1	1	1

Markt	I			I ?
Ridderstraat	I ?			I ?

Dit artikel zal niet alleen bestaan uit een inventarisatie van de aan Hasselt te linken werken, maar ook de vraag beantwoorden in hoeverre die afbeeldingen topografisch betrouwbaar zijn. Daarbij gaan we uit van de aanname dat de schetsen de werkelijkheid weergeven. Ze zijn ter plekke gemaakt en zijn een weergave van wat de schilder zag. Pas in zijn atelier voegde hij bestaande onderdelen ineen, wijzigde hij de proporties of voegde hij andere bestanddelen toe totdat een nieuwe compositie ontstond.

Op vrijdag 4 oktober 1861 bezocht Springer Hasselt. Hij maakte toen zeker drie schetsen: één van de Nieuwstraat, de Gracht en één van de Markt. In de Gasthuisstraat sloeg hij deze fase over en begon direct met het aquarelleren. Of hij ook van de Ridderstraat toen een schets heeft gemaakt, weten we niet zeker. In het artikel van Zen Kolks in 'De Mars' vermeldt de schrijver dat in 1862 op een expositie in Amsterdam drie werken met topografische voorstellingen uit Hasselt hebben gehangen. Eén met als onderwerp: 'Gezicht op de Grote Kerk vanuit de Ridderstraat'.² Van dit werk is geen afbeelding bekend.

Van de 'Haven' in Hasselt is wel een drietal afbeeldingen bewaard: een krijttekening, een aquarel en een schilderij. Maar geen tekening. Stuk voor stuk zullen we de topografische betrouwbaarheid toetsen. Daarbij richten we ons op de hoofdlijnen. Het opsporen van kleine details laten we aan de lezer zelf over.

De Nieuwstraat

Dit werk van hem is door meerdere personen al onder de loep genomen. Zeno Kolks betwijfelde dat de hierop

voorkomende statige woningen ooit in Hasselt hebben gestaan. Jan Holthuis deelde zijn opvatting niet en reconstrueerde — in een prachtige tekening — aan de hand van Springers schilderijen het voormalige Gildehuis en de school.³ De waarheid ligt echter in het midden. In de collectie van het Rijksmuseum te Amsterdam is de door Springer gemaakte schets aanwezig, die aan de basis heeft gestaan van de in het atelier gemaakte krijttekeningen en schilderijen.⁴

Wat blijkt, Springer heeft de bouwwerken verplaatst en aangepast. Het linker huis heeft hij in zijn compositie

opgenomen. Alleen de ondergevel heeft hij een wat meer ingrijpende verandering laten ondergaan. De hier geschilderde keldertoegang kwam in werkelijkheid niet voor. Het rechter deel, de uit de negentiende eeuw daterende kerk van de Gemeente onder het Kruis vond hij als bouwwerk blijkbaar zodanig uit de toon vallen dat hij het heeft weggelaten. Hiervoor in de plaats schilderde hij een huis, dat hij waarschijnlijk elders ooit eens getekend heeft. Alleen de ingangspartij ervan is uit de kerk afkomstig. In 1909 toen het plan ontstond het oude door Springer genegeerde kerkgebouw plaats te laten maken voor nieuwbouw heeft men nog geprobeerd de gevel vanwege zijn historische waarde — te verkopen. Maar niemand had interesse. Waarschijnlijk bevond ze zich in te slechte staat.⁵

De hoekwoning en 'De Bonte Os' — Nieuwstraat 7 — heeft hij ook weggelaten; evenals de Regenboogsteeg. De verbinding van de twee panden op de voorgrond met de meer richting Markt gelegen woningen wordt gevormd door een muur met een daarover heen hangende boom. Er bestaat nog een ander schilderij van Springer waarop dezelfde door hem bedachte compositie voorkomt, namelijk dat van het weeshuis in Enkhuizen. Daar Springer pas in 1864 voor het eerst Enkhuizen bezocht en het schilderij dateert uit 1865, kunnen we stellen dat daarbij het in 1863 vervaardigde schilderij van de Nieuwstraat (formaat 49,6 x 40,7 cm) als uitgangspunt heeft gefungeerd. Ook bij het Enkhuizer schilderij dat iets groter is (formaat 51,5 x 42,5 cm) heeft hij de werkelijkheid niet gevolgd. De overhangende boompartij hier is eveneens fictief, net zoals de kelderruimte links op de voorgrond.⁶

Aan de noordkant van de Nieuwstraat heeft hij minder ingrepen gepleegd. De twijfel die bestond over de al of niet aanwezigheid van de travalje kan weggenomen worden. In 1861 stond er inderdaad op die plek één.

Op de site van Christi staat het

schilderij bekend als *A sunny view of the Nieuwstraat in the Dutch town of Hasselt*.⁷ We weten dat toen de schets gemaakt is, de zomer al op zijn eind was en inmiddels de herfst begonnen was. Springer plaatst echter het tafereel in een zomers decor. Voor de sfeer was dat beter. De huizenpartij op de voorgrond links kon nu in het volle licht worden gezet. Om die reden vindt de lichtinval ook vanaf rechts plaats. Ook al lag daar het noorden en dus kon het zonlicht onmogelijk van die zijde zijn gekomen. Overigens zorgde niet alleen het licht voor een heldere gloed, ook de warme kleuren droegen er aan bij.

De werkwijze die hij gevolgd heeft, bestond uit het eerst maken van de krijttekening [1863]. Daarna begon hij aan het schilderij. De tekening vormde daarbij het uitgangspunt. Het schilderij dat gemaakt is in 1863 komt nagenoeg met de krijttekening overeen. Drie jaar later maakte een tweede schilderij. Het heeft een formaat van 62 bij 50 cm. In 2005 werd het op de veiling bij Christi verkocht voor 482.000 euro. Vergeleken met ander werk van hem kan dit bedrag als meer dan bovengemiddeld worden beschouwd. Op deze versie waarvan het formaat een kwart groter is dan dat van 1863 staan meer mensen afgebeeld. Maar door de figuratie nietig af te beelden slaagde hij erin het monumentale karakter van de gebouwen nog eens extra te benadrukken. Niet de mens, maar de architectuur staat hier centraal.

Toch komt deze tweede versie doordat het met meer mensen is gestoffeerd minder verstild over. Blijkbaar is dat — gezien zijn werkwijze — ook Springers bedoeling geweest. Hij begon altijd met het schilderen van de lucht, daarna kwamen de gebouwen en uiteindelijk de figuren. Ze dienden niet als sluitpost, maar fungeerden als een onmisbaar deel van het geheel.

De Gasthuisstraat

Springer lijkt hier alleen een aquarel te hebben gemaakt. Een tekening ontbreekt. Mogelijk heeft het gebouw hem zo gefascineerd dat hij het meteen in kleur wilde vastleggen. Op de kadastrale atlas van 1832 is het complex terug te vinden. Het was toen stadsbezit. Ooit maakte het deel uit van het voormalige klooster. Later werd het ondermeer als schoolgebouw gebruikt. Springer laat hier het licht wel correct uit het zuidwesten komen. De plek waar de aquarel is gemaakt is gelegen aan de zuidkant van de Gasthuisstraat met uitzicht op de Verlaatbrug. Gezien de lichtinval heeft hij het waarschijnlijk in de namiddag vervaardigd.

Uiteindelijk gebruikte hij in 1862 de prent voor het maken van een schilderij (formaat 46 x 62 cm). Het daarop afgebeelde tafereel speelt zich echter af in de winter. Commercieel ingesteld wist Springer dat de vraag naar winterse tafereelen groot was. In 1992 werd het te koop aangeboden voor 337.000 gulden. Het schilderij volgt redelijk nauwgezet de op 4 oktober 1861 gemaakte aquarel. Het lijkt topografisch gezien een juiste weergave.

Waarschijnlijk bestaan er meerdere exemplaren van want in 1996 werd een schilderij met als titel 'Oude Convent' verkocht voor 114.810 gulden. Het ging hierbij om een formaat van 44 bij 34 cm. In 1866 vervaardigde Christiaan Lodewijk van Kesteren een prent naar een door Cornelis Springer gemaakt schilderij. Het

formaat is 15,5 cm x 9,4 cm. Mogelijk hebben we hier te maken met een kopie van dit onbekende schilderij. Op de voorgrond ervan staat een huifkar. Daarom heen loopt een vijftal personen, staat een paard en scharrelen kippen rond. Het betreft hier een uitsnede van de aquarel. De kloostergebouwen staan centraal. De Verlaatbrug is hier buiten beeld gelaten.

Daarnaast bestaat ook nog van zijn hand een aquarel uit 1889 met een formaat van 14,4 x 11 cm. Alleen het voormalige kloostergebouw is daarop zichtbaar. Op de voorgrond duwt een man in een met sneeuw bedekte straat een slee voort. Naast hem loopt een vrouw en schuin achter hem een jongen. In 2009 werd het door Christie geveild. De opbrengst werd toen geschat op 6.000 tot 8.000 euro. Van dezelfde afbeelding bestaat ook nog een zwartkrijt schets. Ze is gemaakt in 1862 en heeft een formaat van 24,2 x 17,5 cm.

De Markt

De tekening laat het Raadhuis zien. Foto's van voor de restauratie komen met de prent overeen. De noordkant met haar ramen en toegangspartij is identiek aan de tekening die de architect Cuypers in 1900 vervaardigde. Afwijkend is echter de westgevel. Hier lijkt toen nog een klokgevel te hebben gestaan. Ook op de plattegrond van Blaeu staat aan deze zijde een gevel afgebeeld; zij het een trapgevel.

De twee woningen erachter, die omstreeks 1900 een lijstgevel hebben, waren in 1861 nog voorzien van een halsgevel.

Springers aandacht ging duidelijk uit naar het stadhuis. Van de kerk aan de linkerkant worden alleen vage contouren zichtbaar. Bomen lijken het zicht erop ontnomen te hebben. De toren is wel weer goed zichtbaar.

Ook deze prent lijkt een waarheidstrouwe weergave te zijn. Er schijnt ook een olieverfschilderij van te zijn. In de *Nieuwe Leidsche Courant* van 21 januari 1955 is een artikel opgenomen over het exposeren van een drietal schilderijen van Springer.⁸ Eén droeg de titel 'Stadhuis te Hasselt'. Het zou in 1863 zijn vervaardigd en had een formaat dat groter moet zijn geweest dan het schilderij met de titel 'Ridderstraat in Hattem', dat 25 bij 20 cm groot was. In 1867 is naar België een schilderij met de titel 'Gezicht op de kerk en stadhuis te Hasselt' samen met nog ander werk van Springer voor 1.000 gulden verkocht. Mogelijk hebben we het hier over hetzelfde schilderij.

De Gracht

Vergelijken we de schets met het door hem gemaakte werk dan blijkt dat ook hier Springer redelijk waarheidsgetrouw te werk is gegaan. Alleen de gevel links op de voorgrond wijkt af. De oorspronkelijke tuitgevel is vervangen door een halsgevel. Twee vrijwel identieke woningen naast elkaar was, zoals Jan Holthuis aangeeft, waarschijnlijk teveel symmetrie op één plek.⁹ De gevel van de woning op de voorgrond lijkt veel op die van een huis van het in 1863 vervaardigde schilderij van het stadhuis van Naarden.

Leggen we de afbeelding van de schets naast die van de in 1863 vervaardigde aquarel (43,5 x 59 cm) dan zien we dat beide in grote lijnen met elkaar overeen komen. Hetzelfde kan

gezegd worden van het in 1862 schilderij (46 x 64 cm). De figuren wijken wat af en ze nemen een andere pose aan. Meyers huis — ofwel Het Wapen van Hasselt — de woning rechts van de brug, valt wel anders uit. Op het ene werk wordt het met speklagen afgebeeld en op het andere niet. Ook de raampartijen worden verschillend weergegeven. De Brouwersgracht is identiek aan de schets. Grote panden komen in dit deel niet voor. Opvallend is de hoekwoning. Ze is voorzien van een lessenaardak.

Ook de Herengracht heeft hij nauwgezet weergegeven, behoudens het huis op de voorgrond dan. Het tweede komt overeen met de tekening, evenals het derde. Voor Hasselt is dit *Huis met het trapje* een fors uitgevallen woning. Nu is het een herenhuis met lijstgevel. Ook de woningen erachter zijn waarheidsgetrouw geschilderd. Aan het eind van de gracht staat het *Hoge Huijs*. Het is duidelijk te zien dat de gracht richting Eiland en

Ridderstraat oploopt. Beide straten liggen namelijk op een rivierduin. Bij extreem hoog water bleef dit deel droog, vandaar de naam Eiland. Duidelijk is ook te zien dat de beschoeiing van de gracht voornamelijk uit hout bestond. Alleen het eerste deel is opgemetseld. De sluis ontbreekt in deze tekening. Die lag toen nog bij de Verlaatbrug.

De Haven

Dit deel wordt ook wel de Haven genoemd. Springer heeft op 4 oktober vanaf de Brouwersgracht er een aquarel (34,3 x 37,8 cm) van gemaakt. Zichtbaar zijn de hoekwoning Herengracht /Ziekenhuissteeg, de woning ernaast — al valt deze bijna compleet weg achter de bomen — en het *Huis met het trapje*. De in 1862 gemaakte krijttekening (29 x 39,5 cm) komt hier vrijwel mee overeen. Alleen zorgt nu een aantal mensen voor enige reuring. Deze schets leidde in hetzelfde jaar tot een schilderij [41 x 30 cm].¹⁰ Dat leverde een inkijkje in de Ziekenhuissteeg op. De zijgevel van de voormalige burgemeesterswoning is hierop nog net zichtbaar. Een paar vrouwen is in de gracht was aan het spoelen. Links boven hangen lappen stof over een hek te drogen. Rechts zijn mannen een bootje aan het lossen. Het licht komt vanuit het zuidwesten. Het schilderij gebaseerd op de aquarel lijkt op basis hiervan in de middag gemaakt te zijn.

Conclusie

In het omvangrijke oeuvre van Cornelis Springer komt een redelijk aantal werken voor dat Hasselt als onderwerp heeft. Zo zijn — zover we weten — er drie tekeningen, vier krijttekeningen, vijf aquarellen en zeven schilderijen bewaard gebleven. Op de expositie in Amsterdam in 1862 is zeker het schilderij ‘Gezicht op

de Grote Kerk vanuit de Ridderstraat’ te zien geweest. Voor de twee andere schildrijen komen in aanmerking, ‘Het oude convent’, de ‘Gracht’ of ‘De haven in Hasselt’. Het eerste werk behoort tot de drie schilderijen waarvan we de juiste afbeelding niet kennen.

Behalve de weergaven van de Nieuwstraat kunnen we stellen dat ze alle in topografisch opzicht betrouwbaar zijn.

Voor een overzicht van alle hierboven genoemde werken zie:
www.histovisie.nl/Springer.pdf

Noten

¹ W. Laanstra, Cornelis Springer. *Geschilderde Steden* (Amsterdam 1994) 17. Afbeeldingen op: 55 en 124-128.

² Kolks, Z., ‘Een beschouwing over de Nieuwstraat in Hasselt van Cornelis Springer (1871-1891)’, *De Mars* [z.j.] 108 - 109. Zie ook: *HH 2* (1984) 2-3.

³ Holthuis, J., ‘Het Gildehuis in Hasselt’, *HH 3* (2010) 20-24.

⁴ Zie de website van het Rijksmuseum.

⁵ L.J. Joosse, *Ende Godts daden niet vergeten. Enkele momenten uit de eeuwenlange geschiedenis van het kerkelijk leven te Hasselt en N.O.-Overijssel* (Enschede 1977) 77.

⁶ A. Lighthart, *Door het oog van Cornelis Springer. Een ontdekkingsstocht langs de steden rondom de Zuiderzee* (Schiedam 2015) 60.

⁷ [Http://www.christies.com](http://www.christies.com).

⁸ *Nieuwe Leidsche Courant* van 21 januari 1955.

⁹ Holthuis, J., ‘De Tweeling van de Heerengracht’, *HH 1* (2015) 6-9.

¹⁰ Te zien in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen.

-
- ¹ W. Laanstra, Cornelis Springer. *Geschilderde Steden* (Amsterdam 1994) 17. Afbeeldingen op: 55 en 124-128.
- ² Kolks, Z., 'Een beschouwing over de Nieuwstraat in Hasselt van Cornelis Springer (1871-1891)', *De Mars* [z.j.] 108 - 109. Zie ook: *HH 2* (1984) 2-3.
- ³ Holthuis, J., 'Het Gildehuis in Hasselt', *HH 3* (2010) 20-24.
- ⁴ Zie de website van het Rijksmuseum.
- ⁵ L.J. Joosse, *Ende Godts daden niet vergeten. Enkele momenten uit de eeuwenlange geschiedenis van het kerkelijk leven te Hasselt en N.O.-Overijssel* (Enschede 1977) 77.
- ⁶ A. Lighthart, *Door het oog van Cornelis Springer. Een ontdekkingsstocht langs de steden rondom de Zuiderzee* (Schiedam 2015) 60.
- ⁷ [Http://www.christies.com](http://www.christies.com).
- ⁸ *Nieuwe Leidsche Courant* van 21 januari 1955.
- ⁹ Holthuis, J., 'De Tweeling van de Heerengracht', *HH 1* (2015) 6-9.
- ¹⁰ Te zien in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen.